

การพัฒนาโมเดลแก้จนจังหวัดสุรินทร์ด้วยแนวคิด “ธรรมเกษตรอินทรีย์ วิถีเกื้อกูล” สู่การพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน*

DEVELOPMENT MODEL OF POVERTY PROBLEM SOLVING IN SURIN PROVINCE WITH DHAMMA-ORGANIC AGRICULTURAL IN SUPPORTIVE WAY CONCEPT TO SUSTAINABLE LIVELIHOODS

ลดาวัลย์ ปัญตะยัง^{1*}, อุบลวรรณ สุวรรณภูสิทธิ์², นิสานาถ แก้ววินัด³, พิศานันท์ สนธิธรรม²
Ladawan Puntayoung^{1*}, Ubonwan Suwannaput², Nisanath Kaewwinud³, Pischanunt Sonthitham²

¹คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ สุรินทร์ ประเทศไทย

¹Faculty of Humanities and Social Sciences, Surindra Rajabhat University, Surin, Thailand

²คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ สุรินทร์ ประเทศไทย

²Faculty of Management Science, Surindra Rajabhat University, Surin, Thailand

³คณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ สุรินทร์ ประเทศไทย

³Faculty of Industrial Technology, Surindra Rajabhat University, Surin, Thailand

*Corresponding author E-mail: ladawan.young@gmail.com

*Tel: 089-224-2869

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) พัฒนาศักยภาพทุนมนุษย์และจิตใจให้พึ่งตนเองได้ 2) พัฒนาระบบบริหารจัดการทรัพยากรและเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต 3) ถ่ายทอดหลักสูตรการวางแผนการผลิตและการตลาดผ่านศูนย์เรียนรู้วิสาหกิจเกษตรอินทรีย์ และ 4) พัฒนาโมเดลแก้จนตามกรอบแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน ในจังหวัดสุรินทร์ ใช้รูปแบบการวิจัยและพัฒนา ประชากร คือ ครุฑเรือนยากจน ในพื้นที่ตำบลละหาน อำเภอลำทะเมนชัย และตำบลตาเมียง อำเภอมโนรมย์ จำนวน 820 ครุฑเรือน กลุ่มตัวอย่างเลือกแบบเจาะจง ตามความสมัครใจ รวม 330 ครุฑเรือน เครื่องมือวิจัย ประกอบด้วย แบบสำรวจทุนการดำรงชีพ ชุดหลักสูตรการเรียนรู้ 3 หลักสูตร และแนวคำถามสนทนากลุ่ม เก็บข้อมูลผ่านการสำรวจและการสนทนากลุ่ม วิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติเชิงพรรณนา (ค่าเฉลี่ย, ร้อยละ) และการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า โมเดล “ธรรมเกษตรอินทรีย์ วิถีเกื้อกูล” สามารถยกระดับทุนมนุษย์ในการดำรงชีพโดยใช้หลักธรรมอัตตาธิ อัตโนนาถ และบันได 9 ขั้น สู่ความพอเพียง เริ่มจากพอกิน พอใช้ พออยู่ พอมีเงิน สู้บุญและทาน และต่อยอดเป็นเก็บ ขายเป็นและเครือข่าย เกิดทักษะการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม อาทิ ระบบน้ำพลังงานแสงอาทิตย์ นวัตกรรมโรงเรือนต้นทุ่นดำ สารปรับปรุงดินชีวภาพและสารชีวภัณฑ์ กำจัดศัตรูพืช ควบคู่กับการพัฒนาทุนทางสังคมผ่านระบบพี่เลี้ยงปราชญ์ชาวบ้านและเครือข่ายความร่วมมือจาก 24 หน่วยงาน ส่งผลให้ครุฑเรือนเป้าหมายสามารถเพิ่มรายได้เฉลี่ยร้อยละ 73.67 ต่อปี และมีความมั่นคงทางอาหารเพิ่มขึ้น โดยลดรายจ่ายลงร้อยละ 28.99 ต่อปี นำไปสู่การลดความเปราะบางทางเศรษฐกิจ ด้วยการเสริมความมั่นคงทางอาหาร ลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอก และเพิ่มศักยภาพการจัดการทรัพยากรด้วยตนเอง ควบคู่กับการฟื้นฟูระบบอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: โมเดลแก้จน, จังหวัดสุรินทร์, ธรรมเกษตรอินทรีย์วิถีเกื้อกูล, การพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน

Abstract

This research aimed to 1) Develop human capital and strengthen self-reliance among poor households; 2) Improve resource management systems and production efficiency; 3) Transfer production planning and marketing knowledge through an organic agriculture enterprise learning center; and 4) Develop a poverty alleviation model based on the sustainable livelihood framework in Surin Province, Thailand. The study employed a research and development approach. The population consisted of 820 poor households located in Yawuek Subdistrict, Chumphon Buri District, and Tamiang Subdistrict, Phanom Dong Rak District, Surin Province. A purposive sampling method based on voluntary participation was used to select 330 households as the sample group. Research instruments included a livelihood capital survey, three learning curricula, and focus group discussion guidelines. Data were collected through surveys and focus group discussions and analyzed using descriptive statistics (mean and percentage) together with content analysis. The findings revealed that the “Dhammic Organic Agriculture and Mutual Support Model” significantly enhanced human capital and livelihoods through the integration of the Buddhist principle of Attahi Attano Natho (self-reliance) and the “Nine-Step Sufficiency Ladder,” beginning with food, basic necessities, housing, and environmental security, and extending toward merit-making, saving, marketing, and networking. The model also promoted the use of appropriate technologies, including solar-powered water systems, low-cost greenhouse innovations, bio-soil conditioners, and biological pest control agents. Simultaneously, social capital was strengthened through local wisdom mentors and collaborative networks involving 24 partner organizations. As a result, participating households increased their average annual income by 73.67% and reduced food expenditures by 28.99% per year, leading to improved food security, reduced dependence on external inputs, enhanced capacity for self-management of resources, and decreased economic vulnerability, alongside the sustainable restoration of local ecosystems.

Keywords: Poverty Alleviation Model, Surin Province, Dhamma-Organic Agriculture in a Supportive Way, Sustainable Self-Reliance

บทนำ

ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในศตวรรษที่ 21 ปัญหาความเหลื่อมล้ำและความยากจนยังคงเป็นความท้าทายสำคัญของประเทศไทย รัฐบาลจึงกำหนดให้การขจัดความยากจนและการพัฒนาคนทุกช่วงวัยเป็นวาระแห่งชาติ ผ่านแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566 - 2570) โดยมุ่งลดความเหลื่อมล้ำและยกระดับสู่ประเทศชั้นนำด้านสินค้าเกษตรมูลค่าสูง (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2565) ควบคู่กับการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันให้กับกลุ่มประชากรฐานราก (Bottom 40%) ทั้งในมิติการพึ่งพาตนเอง การบริหารจัดการความเสี่ยง และการรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายเพื่อเพิ่มอำนาจต่อรองและการเข้าถึงทรัพยากร อย่างไรก็ตาม เกษตรกรรายย่อยยังเผชิญข้อจำกัดด้านทักษะการวางแผนการผลิต การเข้าถึงนวัตกรรมและตลาดสมัยใหม่ ส่งผลให้ต้องพึ่งพาพ่อค้าคนกลางและมีความเปราะบางต่อความผันผวนของตลาดและสภาพภูมิอากาศ (นนทนันท์ พลพันธ์ และคณะ, 2567)

จากการวิเคราะห์สถานการณ์ความยากจนเชิงพื้นที่ พบว่า ครัวเรือนยากจนยังขาดสมดุลของทุนการดำรงชีพ โดยเฉพาะทุนมนุษย์ในด้านทักษะการจัดการสมัยใหม่ และทุนสังคมในด้านการรวมกลุ่มและความร่วมมือ แม้รัฐจะลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐาน แต่ข้อมูลจากระบบ PPPConnexx ที่ว่าจังหวัดสุรินทร์ มีค่าเฉลี่ยทุนทางสังคมต่ำ (1.48) (พงษ์ชาญ ณ ลำปาง และคณะ, 2565) สะท้อนถึงข้อจำกัดในการใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาท้องถิ่นและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชน นอกจากนี้ ปัญหาการไม่มีที่ดินทำกิน ความไม่มั่นคงด้านรายได้ และความเสี่ยงจากสภาพภูมิอากาศยังเป็นอุปสรรคสำคัญ ส่งผลให้เกิดการย้ายถิ่นของแรงงานวัยหนุ่มสาว และทำให้โครงสร้างประชากรในชนบทเข้าสู่ภาวะสังคมสูงวัยและกลุ่มเด็กเปราะบางมากขึ้น

ผลการศึกษาในพื้นที่นำร่อง 2 ตำบล ได้แก่ ตำบลยะวีก อำเภอยางชุมน้อย และตำบลตาเมียง อำเภอพนมดงรัก พบความแตกต่างเชิงบริบทอย่างชัดเจน โดยตำบลยะวีกประสบปัญหาการขาดแคลนที่ดินทำกินและมีระดับการศึกษาต่ำ ส่งผลให้เสียเปรียบในการเข้าถึงแหล่งทุนและนวัตกรรม แม้จะมีการรวมกลุ่มเป็นวิสาหกิจชุมชนแต่ยังขาดทักษะด้านการวางแผนการผลิตและการจัดการตลาด ทำให้ผลผลิตไม่สม่ำเสมอและไม่สามารถตอบสนองความต้องการของตลาดได้อย่างต่อเนื่อง ขณะที่ตำบลตาเมียงแม้จะมีทุนทางธรรมชาติและทุนทางสังคมในรูปของปราชญ์ชาวบ้านที่เข้มแข็ง แต่ยังเผชิญปัญหาการว่างงาน หนี้สินครัวเรือน ข้อจำกัดด้านการบริหารจัดการตลาด ตลอดจนความเสี่ยงจากศัตรูพืชและความผันผวนของสภาพภูมิอากาศ สะท้อนให้เห็นว่าความยากจนของครัวเรือนมีลักษณะซับซ้อนและสัมพันธ์กับข้อจำกัดของทุนการดำรงชีพที่แตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ แม้ว่าที่ผ่านมาจะมีการส่งเสริมเกษตรอินทรีย์และการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอย่างต่อเนื่อง แต่มักมุ่งเน้นการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต การลดต้นทุนหรือการพัฒนากระบวนตลาดในลักษณะแยกส่วน ขณะที่พัฒนาที่เชื่อมโยงมิติด้านจิตใจบนฐานพุทธธรรมเข้ากับการจัดการทรัพยากร การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม และการสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจผ่านระบบตลาดสมัยใหม่ยังปรากฏอยู่น้อย นอกจากนี้ แนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืนในปัจจุบันได้ขยายขอบเขตจากการให้ความสำคัญกับทุนการดำรงชีพไปสู่การเน้นความยืดหยุ่นในการปรับตัว การรับมือกับความเปลี่ยนแปลง และการออกแบบกระบวนการพัฒนาที่สอดคล้องกับบริบทเฉพาะของแต่ละพื้นที่ (Natarajan, N. et al., 2022) และยังปรากฏช่องว่างทางองค์ความรู้ในการอธิบายกลไกที่เชื่อมโยงการพัฒนาจิตใจบนฐานพุทธธรรม การเสริมสร้างทุนทางสังคม การฟื้นฟูทุนทางธรรมชาติสู่ตลาดสมัยใหม่ โดยเฉพาะในบริบทชนบทไทยที่มีเงื่อนไขทางสังคม วัฒนธรรม และฐานทรัพยากรแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงพัฒนาโมเดลแก๊จน (Operating Model: OM) ภายใต้แนวคิด “ธรรมเกษตรอินทรีย์วิถีเกื้อกูล” โดยบูรณาการหลักพุทธธรรม “อตฺตาทิ อตฺตโนนาถ” กับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อสร้างกระบวนการพัฒนาที่เชื่อมโยงมิติทางเศรษฐกิจ สังคม และจิตใจอย่างสมดุล ประกอบด้วย องค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ 1) การพัฒนาทุนมนุษย์และการปรับเปลี่ยนวิถีคิดสู่การพึ่งพาตนเอง 2) การพัฒนาระบบบริหารจัดการทรัพยากรและการผลิตด้วยเทคโนโลยีที่เหมาะสม 3) การสร้างระบบพี่เลี้ยงและเครือข่ายความร่วมมือพหุภาคี และ 4) การเชื่อมโยงการผลิตสู่ตลาดผ่านศูนย์เรียนรู้วิสาหกิจเกษตรอินทรีย์ เพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนจากระดับครัวเรือนสู่ระดับชุมชนและเครือข่ายอย่างเป็นรูปธรรม ทั้งนี้ โมเดลดังกล่าวใช้กรอบบันได 9 ขั้นสู่ความพอเพียงเป็นกลไกขับเคลื่อน ตั้งแต่การสร้างความมั่นคงพื้นฐาน (พอกิน, พอใช้, พออยู่, พอมีเย็น) การพัฒนาจิตสำนึกแห่งการให้และการเกื้อกูล (บุญและทาน) ไปจนถึงการยกระดับสู่การจัดการทรัพยากร การสร้างมูลค่าเพิ่ม และการเชื่อมโยงเครือข่าย (เก็บ, ขาย, และเครือข่าย) เพื่อยกระดับศักยภาพทุนมนุษย์และทุนสังคมของกลุ่มฐานล่างให้สามารถก้าวข้ามข้อจำกัดเชิงโครงสร้างและนำไปสู่การพึ่งพาตนเองอย่างมีศักดิ์ศรีและยั่งยืนในบริบทพื้นที่

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อพัฒนาศักยภาพทุนมนุษย์ของกลุ่มเกษตรอินทรีย์ทางด้านจิตใจให้สามารถพึ่งตนเองได้

2. เพื่อพัฒนาระบบบริหารจัดการทรัพยากรทางการเกษตรและเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและการจัดการให้เกิดประโยชน์สูงสุด

3. เพื่อพัฒนาและถ่ายทอดหลักสูตรการวางแผนการผลิตและการบริหารจัดการการตลาดทางการเกษตร โดยการใช้ทรัพยากรให้คุ้มค่าที่สุดผ่านศูนย์เรียนรู้และให้คำปรึกษาด้านวิสาหกิจเกษตรอินทรีย์

4. เพื่อการพัฒนาโมเดลแก๊จน (Operating Model; OM) ระดับพื้นที่ที่เหมาะสมกับศักยภาพของคนจนเป้าหมายและสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ที่ทำให้คนจนหลุดพ้นความยากจน ตามกรอบแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (Sustainable Livelihoods Framework; SLF)

วิธีดำเนินการวิจัย

รูปแบบการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยและพัฒนาเชิงพื้นที่ โดยประยุกต์ใช้กรอบแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (Sustainable Livelihoods Framework: SLF) (DFID, 1999) เป็นกรอบในการวิเคราะห์ ออกแบบ ดำเนินการ และ ประเมินผลการพัฒนา นำไปสู่การพัฒนาโมเดลแก๊จน (OM) ที่สอดคล้องกับศักยภาพของกลุ่มเป้าหมายและบริบทพื้นที่ กระบวนการวิจัย ประกอบด้วย การวิเคราะห์ฐานทุนการดำรงชีพ การพัฒนาศักยภาพกลุ่มเป้าหมาย การพัฒนาระบบการจัดการทรัพยากรและเทคโนโลยีที่เหมาะสม การถ่ายทอดองค์ความรู้ผ่านศูนย์เรียนรู้วิสาหกิจเกษตรอินทรีย์ และการประเมินผลเพื่อนำไปสู่การสังเคราะห์เป็นโมเดลการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ครัวเรือนยากจนที่มีรายได้อยู่ในกลุ่มร้อยละ 40 ล่าง (Bottom 40%) ใน จังหวัดสุรินทร์ ครอบคลุมพื้นที่ 2 ตำบล คือ ตำบลละวีก อำเภอชุมพลบุรี และตำบลตาเมียง อำเภอพนมดงรัก รวมจำนวน 820 ครัวเรือน โดยกำหนดให้ครัวเรือนของประชากรเป็นหน่วยวิเคราะห์ในการศึกษาทุนการดำรงชีพ ตามกรอบแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (SLF) ส่วนกลุ่มตัวอย่างเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนา การฝึกอบรม และการถ่ายทอดองค์ความรู้ กำหนดให้แต่ละครัวเรือนส่งตัวแทนเข้าร่วมอย่างน้อย 1 คน ซึ่งอาจเป็นหัวหน้าครัวเรือน หรือสมาชิกที่มีบทบาทในการประกอบอาชีพและการจัดการทรัพยากรของครัวเรือน เพื่อให้สามารถนำองค์ความรู้ และทักษะที่ได้รับไปประยุกต์ใช้และขยายผลสู่การพัฒนาครัวเรือนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผ่านการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จากครัวเรือนที่สมัครใจเข้าร่วมโครงการ จำนวน 330 ครัวเรือน ประกอบด้วย ตำบลละวีก 150 ครัวเรือน และตำบลตาเมียง 180 ครัวเรือน โดยอ้างอิงข้อมูลจากศูนย์อำนวยการขจัดความยากจน และพัฒนาคนทุกช่วงวัยอย่างยั่งยืนระดับจังหวัด (ศจพ.จ.) และระบบข้อมูลครัวเรือนยากจนระดับจังหวัด (Practical Poverty Provincial Connex: PPPConnex)

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและการหาคุณภาพของเครื่องมือ

เครื่องมือวิจัยที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย 1) ระบบ PPP Connex 2) ชุดหลักสูตรการเรียนรู้ 3 หลักสูตร ได้แก่ การเพาะพันธุ์กล้าไม้ การผลิตผักอินทรีย์วิถีเกลือ และการจัดการระบบน้ำเพื่อการเกษตร และ 3) แนวคำถาม สทนากลุ่มเพื่อประเมินการพึ่งตนเองและประสิทธิภาพการจัดการทรัพยากร โดยเครื่องมือทั้งหมดผ่านการตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหาโดยผู้เชี่ยวชาญ และปรับปรุงด้านภาษาและความเหมาะสมให้สอดคล้องกับบริบทพื้นที่

ขั้นตอนการดำเนินงานวิจัย

การวิจัยแบ่งเป็น 5 ระยะ ได้แก่ 1) การวิเคราะห์ฐานทุนการดำรงชีพของกลุ่มเป้าหมาย 2) การพัฒนาศักยภาพ ทุนมนุษย์ มุ่งปรับเปลี่ยนวิถีคิดสู่การพึ่งตนเองผ่านการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในกลุ่มย่อยและการอบรมทักษะอาชีพ ที่สอดคล้องกับบริบทพื้นที่ เช่น การเพาะพันธุ์กล้าไม้ การผลิตผักอินทรีย์ การจัดการระบบน้ำ และการผลิตเมล็ดพันธุ์ ควบคู่กับการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมและการบริหารจัดการตลาด 3) การพัฒนาระบบบริหารจัดการทรัพยากร

โดยบูรณาการหลักคิดบันได 9 ขั้น สู่ความพอเพียงร่วมกับเทคโนโลยีที่เหมาะสม เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตอย่างยั่งยืน 4) การถ่ายทอดองค์ความรู้และสร้างเครือข่าย ผ่านการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้วิสาหกิจเกษตรอินทรีย์ภายใต้ความร่วมมือพหุภาคี เพื่อยกระดับการผลิตและเชื่อมโยงตลาดในรูปแบบห่วงโซ่คุณค่าใหม่ และ 5) การวิเคราะห์ประเมินผลโมเดลปฏิบัติการแก้จนระดับพื้นที่ (OM) ตามกรอบ SLF พร้อมประเมินผลลัพธ์ด้านเศรษฐกิจจากการเพิ่มรายได้และลดรายจ่ายครัวเรือน

การเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลระหว่างวันที่ 15 เมษายน 2565 ถึง 14 เมษายน 2566 โดยรวบรวมข้อมูลทุนการดำรงชีพ (SLF) ผ่านระบบ PPP Connex การสนทนากลุ่ม และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในกระบวนการอบรมเชิงปฏิบัติการ ควบคู่กับข้อมูลทุติยภูมิจากเอกสาร รายงานสถิติ และฐานข้อมูลครัวเรือนยากจนเพื่อประกอบการวิเคราะห์บริบทพื้นที่ การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณใช้สถิติเชิงพรรณนา (ค่าเฉลี่ยและร้อยละ) ส่วนข้อมูลเชิงคุณภาพใช้การวิเคราะห์เนื้อหา และตรวจสอบข้อมูลด้วยวิธีสามเส้า (Triangulation)

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องการพัฒนาโมเดลแก้จน (OM) จังหวัดสุรินทร์ ด้วยแนวคิด “ธรรมเกษตรอินทรีย์ วิถีเกื้อกูล” สู่การพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน โดยมุ่งเน้นสร้างตัวแบบปฏิบัติการที่มีความสอดคล้องกับบริบทเชิงพื้นที่ตามกรอบแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (SLF) มีผลการวิจัยนำไปสู่ข้อค้นพบตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

1. บริบทพื้นที่ : การวิเคราะห์ฐานทุนการดำรงชีพของกลุ่มเป้าหมาย

จากการสำรวจข้อมูลและวิเคราะห์ผ่านระบบ PPP Connex ในพื้นที่นาร่อง 2 ตำบล จำนวน 820 ครัวเรือน ได้แก่ ตำบลละวีก อำเภอชุมพลบุรี (150 ครัวเรือน) และตำบลตาเมียง อำเภอพนมดงรัก (670 ครัวเรือน) พบข้อมูลสะท้อนถึงปัญหาความยากจนในพื้นที่ ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ค่าคะแนนเฉลี่ยฐานทุนการดำรงชีพของกลุ่มเป้าหมาย 5 มิติ (ระดับคะแนน 1 - 4)

มิติของทุนการดำรงชีพ	ตำบลละวีก	อำเภอชุมพลบุรี	ตำบลตาเมียง	อำเภอพนมดงรัก	ระดับศักยภาพ
1. ทุนมนุษย์	1.84		1.83		อยู่ยาก (วิกฤต)
2. ทุนกายภาพ	2.94		2.94		อยู่พอได้ (พอใช้)
3. ทุนเศรษฐกิจ	2.58		2.56		อยู่พอได้ (พอใช้)
4. ทุนธรรมชาติ	2.39		2.24		อยู่ยาก (วิกฤต)
5. ทุนทางสังคม	1.63		1.39		อยู่ลำบาก (วิกฤตที่สุด)

จากตารางที่ 1 พบว่า ทุนทางสังคม อยู่ในระดับอยู่ลำบาก (วิกฤตที่สุด) โดยเฉพาะตำบลตาเมียง ซึ่งเป็นพื้นที่ชายแดนที่มีอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานใหม่ ทำให้ขาดโครงสร้างความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกัน ส่วนในพื้นที่ตำบลละวีกพบว่า มีกลุ่มเครือข่ายทางสังคมแต่กลุ่มคนจนไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมเนื่องจากความอับอาย และทุนมนุษย์ ซึ่งอยู่ในระดับอยู่ยาก (วิกฤต) ตำบลตาเมียง พบว่า มีคนจนผู้ว่างงานถึงร้อยละ 53.88 ขณะที่ตำบลละวีกพบข้อจำกัดด้านการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน (ร้อยละ 85.00 จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น) ส่งผลให้ขีดความสามารถในการเข้าถึงตลาดแรงงานอยู่ในระดับต่ำ ผู้วิจัยจึงใช้ข้อมูลนี้เป็นฐานในการออกแบบโมเดลปฏิบัติการที่มุ่งเน้นการเสริมสร้างศักยภาพจากภายในทุนมนุษย์ผ่านการปรับเปลี่ยนวิธีคิดและยกระดับทุนทางสังคมเพื่อการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน

2. การพัฒนาศักยภาพทุนมนุษย์ของกลุ่มเกษตรอินทรีย์ทางด้านการจัดใจให้สามารถพึ่งตนเองได้

จากการดำเนินงานวิจัยเพื่อยกระดับทุนมนุษย์ พบการเปลี่ยนผ่านจาก “สถานะพึ่งพิง” สู่ “การพึ่งพาตนเอง” ตามหลักบันไดเศรษฐกิจพอเพียง 9 ขั้น โดยในขั้นที่ 1 - 4 กลุ่มเป้าหมายสามารถสร้างความมั่นคงทางอาหารผ่านการผลิตผักอินทรีย์เพื่อบริโภคในครัวเรือน ส่งผลให้ลดรายจ่ายด้านอาหารเฉลี่ย 500 บาทต่อเดือน และพัฒนาไปสู่

สภาวะพออยู่ พอใช้ และพอร่มเย็น ขณะที่ขั้นที่ 5 - 6 เกิดการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตจากผู้พึ่งพิงสู่การเป็นผู้ให้ผ่าน การบูรณาการหลักธรรม “อัตตาหิ อัตตโนนาถ” และกลไกทุนทางสังคมในรูปแบบระบบพี่เลี้ยงโดยปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งเสริมสร้างความร่วมมือและการเรียนรู้ภายในชุมชน ต่อเนื่องสู่ขั้นที่ 7 - 9 กลุ่มเป้าหมายสามารถยกระดับทักษะ อาชีพด้านการผลิตเมล็ดพันธุ์ การจัดการระบบน้ำ และการใช้เทคโนโลยีโรงเรือนต้นทุนต่ำ บูรณาการกับการวางแผน การตลาดเชิงรุก โดยนวัตกรรมโรงเรือนต้นทุนต่ำช่วยควบคุมสภาพแวดล้อมการผลิต ลดความเสี่ยงจากศัตรูพืช และความแปรปรวนของสภาพอากาศ ขณะที่การใช้สารชีวภัณฑ์และปุ๋ยอินทรีย์ทดแทนสารเคมีช่วยลดสารตกค้าง ในผลผลิต ส่งผลให้ครัวเรือนสามารถเข้าถึงอาหารที่ปลอดภัยและมีคุณภาพ สอดคล้องกับแนวทางการผลิตเกษตร อินทรีย์และการสร้างความมั่นคงทางอาหารในมิติด้านความปลอดภัย นำไปสู่การเก็บออม การสร้างมูลค่าเพิ่ม และการเชื่อมโยงเครือข่ายทางการตลาด ส่งผลให้สามารถพัฒนาเป็นผู้ประกอบการเกษตรที่มีศักยภาพในการบริหารจัดการ ห่วงโซ่คุณค่าและสร้างรายได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน

3. การพัฒนาระบบบริหารจัดการทรัพยากรทางการเกษตรและเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและการจัดการ ให้เกิดประโยชน์สูงสุด

ดำเนินการโดยบูรณาการเทคโนโลยีที่เหมาะสมเข้ากับฐานทรัพยากรท้องถิ่นเพื่อยกระดับผลิตภาพและ การใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า โดยปรากฏผลสำคัญ 3 มิติ ได้แก่ 1) นวัตกรรมพลังงานและการจัดการน้ำ ผ่านระบบ สูบน้ำพลังงานแสงอาทิตย์ร่วมกับการจัดการชลประทานจุลภาค (ระบบฉีดฝอยและระบบน้ำหยด) ที่สอดคล้องกับ บริบทพื้นที่ ช่วยลดการใช้น้ำมากกว่าร้อยละ 40 ลดต้นทุนพลังงาน และเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตนอกฤดูการผลิต 2) มิติด้านเกษตรประณีตและเทคโนโลยีชีวภาพ โดยส่งเสริมการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ สารปรับปรุงดิน และสารชีวภัณฑ์ กำจัดศัตรูพืช ได้แก่ ไตรโคเดอร์มา บิวเวอเรีย เมธาไรเซียม บีที และบีเอส เพื่อทดแทนการใช้สารเคมีทางการเกษตร ส่งผลให้สามารถลดต้นทุนการผลิต พื้นฟูคุณภาพดินและระบบนิเวศการเกษตร ลดการตกค้างของสารเคมีในผลผลิต และเพิ่มความปลอดภัยด้านอาหารแก่ทั้งครัวเรือนผู้ผลิตและผู้บริโภค อันเป็นการเสริมสร้างทุนทางธรรมชาติและ ความมั่นคงทางอาหารตามกรอบแนวคิดการดำรงชีพออย่างยั่งยืน (SLF) และ 3) มิติด้านการบริหารจัดการวิสาหกิจ และห่วงโซ่คุณค่า โดยยกระดับศักยภาพตามบันไดขั้นที่ 7 - 9 (เก็บ, ขาย, ข่าย) ผ่านการวางแผนการผลิตเชิงยุทธศาสตร์ การพัฒนาปฏิทินการผลิตให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด การอนุรักษ์และเก็บรักษาพันธุ์กรรมพืช ตลอดจน การเชื่อมโยงตลาดโดยตรงกับผู้บริโภคและเครือข่ายคู่ค้า ซึ่งช่วยลดการพึ่งพาพ่อค้าคนกลาง เพิ่มมูลค่าผลผลิต และสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจให้แก่ครัวเรือนเกษตรกรอย่างยั่งยืน

4. การพัฒนาและถ่ายทอดหลักสูตรการวางแผนการผลิตและการบริหารจัดการการตลาดทาง การเกษตร โดยการใช้ทรัพยากรให้คุ้มค่าที่สุดผ่านศูนย์เรียนรู้และให้คำปรึกษาด้านวิสาหกิจเกษตรอินทรีย์

การพัฒนาและถ่ายทอดหลักสูตรการวางแผนการผลิตและการบริหารจัดการตลาด ขับเคลื่อนผ่านศูนย์เรียนรู้ และให้คำปรึกษาด้านวิสาหกิจเกษตรอินทรีย์ภายใต้กลไกพหุภาคี สามารถยกระดับเกษตรกรจาก “ผู้ผลิตเชิงเดี่ยว” สู่ การเป็นผู้ประกอบการในเครือข่าย “สุรินทร์รุ่งเรืองเมืองเกษตรอินทรีย์” โดยมุ่งพัฒนาศักยภาพสู่บันไดขั้นที่ 8 - 9 (การตลาดและเครือข่าย) ผ่านความร่วมมือ 24 หน่วยงาน ครอบคลุม 4 มิติ ได้แก่ ทุนทางสังคม (คณะสงฆ์และ ปราชญ์ชาวบ้าน) นวัตกรรมและเทคโนโลยี (มหาวิทยาลัยและ สวทช.) เชิงนโยบาย (องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น) และห่วงโซ่คุณค่า (ภาคเอกชน) ส่งผลให้เกิดระบบนิเวศการเรียนรู้เชิงบูรณาการ นอกจากนี้ การยกระดับห่วงโซ่ คุณค่า พบว่า การใช้แผนการผลิตและปฏิทินเพาะปลูกช่วยให้เกษตรกรผลิตได้สอดคล้องกับอุปสงค์ของตลาด ลดความเสี่ยงจากภาวะสินค้าล้นตลาด ขณะที่ศูนย์เรียนรู้ทำหน้าที่เป็นกลไกเชื่อมโยงเกษตรกรกับตลาดและ แพลตฟอร์มดิจิทัล ช่วยเพิ่มอำนาจต่อรองและส่วนแบ่งรายได้ที่เป็นธรรม พร้อมทั้งบูรณาการการจัดการต้นน้ำ - ปลายน้ำ (การเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ - การตลาด) และการใช้นวัตกรรมโรงเรือนต้นทุนต่ำ ส่งผลให้เกษตรกรสามารถ บริหารจัดการทรัพยากรได้อย่างมีประสิทธิภาพและรักษามาตรฐานผลผลิตได้อย่างต่อเนื่อง

5. การพัฒนาโมเดลแก๊จน (Operating Model) ระดับพื้นที่ที่เหมาะสมกับศักยภาพของคนจนเป้าหมาย และสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ที่ทำให้คนจนหลุดพ้นความยากจน ตามกรอบแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (Sustainable Livelihoods Framework; SLF)

การพัฒนาโมเดลแก๊จน พบว่า “วิถีเกื้อกูล” เป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาทุนมนุษย์และการหลุดพ้นจากความยากจน โดยตั้งอยู่บนหลักพุทธธรรม “อตฺตาทิ อตฺตโนนาโถ” ที่เน้นการพึ่งพาตนเอง ควบคู่กับการพึ่งพาอาศัยกันในชุมชน ผ่านกรอบบันได 9 ขั้น สู่ความพอเพียง กล่าวคือ ในขั้นที่ 1 - 4 เป็นการสร้างฐานความมั่นคงในการดำรงชีพ (พอกิน พอใช้ พออยู่ พอมีพอกิน) โดยพัฒนาทักษะชีวิตและอาชีพของครัวเรือน ขณะที่ขั้นที่ 5 - 6 (บุญและทาน) สะท้อนการยกระดับจิตสำนึกสู่การแบ่งปันและเอื้อเฟื้อกัน เกิดการแลกเปลี่ยนแรงงาน (ลงแขก) การแบ่งปันทรัพยากร และการถ่ายทอดองค์ความรู้ผ่าน “ปราชญ์ชาวบ้าน” ในบทบาทพี่เลี้ยง ซึ่งเป็นการเสริมสร้างทุนทางสังคมและความไว้วางใจในชุมชน ต่อเนื่องสู่ขั้นที่ 7 - 9 (เก็บ ขยาย และเครือข่าย) เป็นการยกระดับการบริหารจัดการโดยใช้กลุ่มวิสาหกิจชุมชนเป็นกลไกในการจัดการทรัพยากร การวางแผนการผลิต และการสร้างมูลค่าเพิ่ม พร้อมทั้งเชื่อมโยงเครือข่ายความร่วมมือทั้งภาครัฐ เอกชน ประชาสังคม และสถาบันศาสนา เพื่อขยายโอกาสทางการตลาดและเพิ่มอำนาจต่อรอง กระบวนการดังกล่าวสะท้อน “วิถีเกื้อกูล” ในมิติของการช่วยเหลือกันอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่ระดับครัวเรือน ชุมชน ไปจนถึงเครือข่ายภายนอก อันนำไปสู่การพัฒนาทุนมนุษย์อย่างรอบด้าน และยกระดับความเข้มแข็งของทุนทางสังคม ผลลัพธ์จากการดำเนินงานในโมเดล “ธรรมเกษตรอินทรีย์ วิถีเกื้อกูล” ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 ผลลัพธ์จากการดำเนินงานในโมเดล “ธรรมเกษตรอินทรีย์ วิถีเกื้อกูล”

มิติผลลัพธ์	พื้นที่/จำนวน	รายละเอียดการเปลี่ยนแปลง	กลไกสนับสนุน
1. มีความมั่นคงทางอาหาร	ทุกพื้นที่เป้าหมาย (330 ครัวเรือน)	เกิดแหล่งอาหารปลอดภัยทั้ง 2 พื้นที่จากการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ และสารชีวภัณฑ์ทดแทนสารเคมี ร่วมกับนวัตกรรมโรงเรือน ต้นทุนต่ำที่ช่วยควบคุมคุณภาพการผลิตและลดความเสี่ยงจากศัตรูพืช ส่งผลให้ครัวเรือนสามารถเข้าถึงอาหารที่มีคุณภาพ และปลอดภัยต่อการบริโภค สามารถลดรายจ่ายด้านอาหารในครัวเรือนเฉลี่ย 10,434.78 บาทต่อปีต่อครัวเรือน หรือลดลงเฉลี่ยร้อยละ 28.99 ของรายจ่ายเดิม	บันไดขั้นที่ 1 - 4 (ความพอเพียง ฐาน) เกษตร ประณีตและโรงเรือน ต้นทุนต่ำ (สวทช.)
2. ลดความเปราะบาง	ด.ยะวีก (100 ครัวเรือน)	มีรายได้และลดรายจ่ายรวมกันเฉลี่ยไม่น้อยกว่า 8,200 บาท/ครัวเรือน/ปี หรือคิดเป็นการเพิ่มศักยภาพทางเศรษฐกิจร้อยละ 17.08 เมื่อเทียบกับรายได้เดิม ผ่านการส่งเสริมการปลูกพืชหลังนา	บันไดขั้นที่ 7 (เก็บ รักษา) และ สารชีว ภัณฑ์กำจัดศัตรูพืช และพลังงาน แสงอาทิตย์
3. รายได้ ที่เพิ่มขึ้น	ด.ตาเมียง (180 ครัวเรือน)	มีรายได้เพิ่มจากการเพาะกล้าไม้และการจำหน่ายผักอินทรีย์ เฉลี่ย 30,000 บาท/ครัวเรือน/ปี หรือคิดเป็นร้อยละ 72.13 ของรายได้เดิม	บันไดขั้นที่ 8 (ขาย) การสร้างห่วงโซ่มูลค่า ใหม่และพลังงาน แสงอาทิตย์
	ด.ยะวีก (50 ครัวเรือน)	มีรายได้เพิ่มจากการจำหน่ายผักอินทรีย์เฉลี่ย 36,000 บาท/ครัวเรือน/ปี หรือคิดเป็นร้อยละ 75.00 ของรายได้เดิม	
	ทุกพื้นที่เป้าหมาย (330 ครัวเรือน)	มีรายได้เพิ่มจากการเพาะกล้าไม้และการจำหน่ายผักอินทรีย์ เฉลี่ยเพิ่มขึ้น ร้อยละ 73.67 ของรายได้เดิม	
4. ใช้ทรัพยากร อย่างยั่งยืน	ทุกพื้นที่เป้าหมาย (330 ครัวเรือน)	ฟื้นฟูระบบนิเวศดินและน้ำจากการใช้สารชีวภัณฑ์กำจัด ศัตรูพืช และปุ๋ยอินทรีย์ เกิดแหล่งอาหารปลอดภัย ลดการระ คายคายในการครองชีพและสร้างระบบสำรองเมล็ดพันธุ์	บันไดขั้นที่ 9 (เครือข่ายวิถีเกื้อกูล) และกลไกภาคี 4 ประสาน

อภิปรายผล

จากผลการวิจัย พบว่า การบูรณาการหลักพุทธธรรม “อิตฺตาหิ อิตฺตนาโถ” เป็นกลไกสำคัญในการสร้างพลังเสริมภายในชุมชน สอดคล้องกับผลการศึกษาของ ละมัย ร่มเย็น และคณะ ที่เน้นย้ำว่าหัวใจหลักของการแก้ไขปัญหาคือความยากจนอยู่ที่ตัวบุคคลและการส่งเสริมความเข้มแข็งของจิตใจ โดยการใช้กลไกภาคประชาสังคมและปราชญ์ชาวบ้านทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงดูแลผู้ยากจน จะช่วยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมสู่การพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืนมากกว่าการรอรับการสงเคราะห์เพียงอย่างเดียวและยกระดับทุนทางสังคมโดยการใช้กลไกปราชญ์ชาวบ้านเป็นพี่เลี้ยง (ละมัย ร่มเย็น และคณะ, 2568) สอดคล้องกับโมเดลปฏิบัติการของปรมัตถ์ โปตาพล และคณะ ที่ระบุว่า การแก้ปัญหาคือความยากจนในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ต้องใช้กระบวนการยกระดับฐานทุนที่เหมาะสมกับศักยภาพรายบุคคล โดยเฉพาะการใช้กลไกพี่เลี้ยงและปราชญ์ชาวบ้านเข้ามาช่วยดูแลกลุ่มเปราะบางที่ไม่สามารถทำเกษตรหนักได้ (ปรมัตถ์ โปตาพล และคณะ, 2568)

นอกจากนี้จากการพัฒนาระบบบริหารจัดการทรัพยากรทางการเกษตรผ่านการบูรณาการเทคโนโลยีที่เหมาะสมที่สอดคล้องกับข้อค้นพบของ นนทนนท์ พลพันธ์ และคณะ ที่ระบุว่า การยกระดับศักยภาพการผลิตทางการเกษตรในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้จำเป็นต้องส่งเสริมองค์ความรู้และเทคโนโลยีในการจัดการน้ำเพื่อลดการพึ่งพาเกษตรกรรมน้ำฝน ซึ่งช่วยเพิ่มความยืดหยุ่นต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและเพิ่มผลผลิตได้อย่างยั่งยืน (นนทนนท์ พลพันธ์ และคณะ, 2567) ในส่วนของนวัตกรรมเกษตรประณีตและการใช้เทคโนโลยีชีวภาพเพื่อทดแทนสารเคมี ได้สอดคล้องกับแนวทางของปรมัตถ์ โปตาพล และคณะ ที่เน้นการลดต้นทุนการผลิตครัวเรือนยากจนด้วยนวัตกรรมการทำปุ๋ยใช้เองและการจัดการวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตร ซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญในการสร้างภูมิคุ้มกันตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง (ปรมัตถ์ โปตาพล และคณะ, 2568) และได้สอดคล้องกับงานวิจัยของ วันชัย ชูศรีสุข และธนรัฐ สะอาดเอี่ยม ในประเด็นพุทธศัทธิธรรมชาตินี้ที่เน้นการปรับปรุงดินและระบบนิเวศด้วยสารอินทรีย์ (วันชัย ชูศรีสุข และธนรัฐ สะอาดเอี่ยม, 2568)

สำหรับการยกระดับสู่การบริหารจัดการวิสาหกิจและห่วงโซ่คุณค่า (บันไดขั้นที่ 5 - 9) ที่เน้นการเชื่อมโยงตลาดโดยไม่ผ่านพ่อค้าคนกลางและการทำปฏิทินเพาะปลูก สอดคล้องกับข้อเสนอแนะของละมัย ร่มเย็น และคณะ ที่พบว่า การแก้ปัญหาคือความยากจนด้านรายได้ต้องอาศัยนวัตกรรมที่ใช้ชุมชนเป็นฐานควบคู่กับการพัฒนาทักษะเชิงผู้ประกอบการเพื่อให้เกษตรกรสามารถบริหารจัดการห่วงโซ่คุณค่าของตนเองได้ ซึ่งจะนำไปสู่การพึ่งพาตนเองที่ยั่งยืนมากกว่าการผลิตแบบดั้งเดิม ซึ่งการบูรณาการเทคโนโลยีเข้ากับฐานทรัพยากรท้องถิ่นไม่เพียงแต่ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต แต่ยังช่วยลดความเปราะบางด้านทรัพยากรธรรมชาติ (ละมัย ร่มเย็น และคณะ, 2568) ได้สอดคล้องกับรูปแบบการแก้ปัญหาคือความยากจนแบบมุ่งเป้าของจรศักดิ์ วงศ์วิราช และคณะ ที่เน้นว่าการเข้าใจฐานทุนทรัพยากรและศักยภาพของคนจนในพื้นที่เป็นเงื่อนไขสำคัญของการสร้างโมเดลแก้จนที่ประสบความสำเร็จ (จรศักดิ์ วงศ์วิราช และคณะ, 2566)

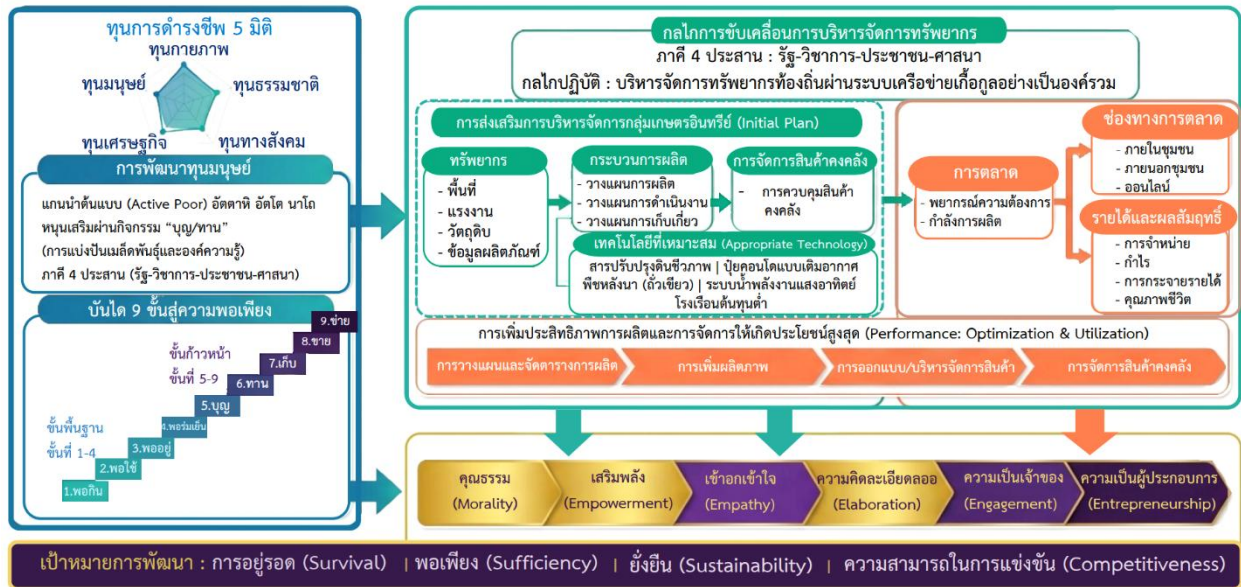
ในมิติของกลไกความร่วมมือพหุภาคีเพื่อสร้างระบบนิเวศการเรียนรู้ จากการขับเคลื่อนผ่านศูนย์เรียนรู้ โดยเชื่อมโยงภาคีเครือข่ายหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง สอดคล้องกับงานวิจัยของ นิตยา เคหะบาล และคณะ ที่พบว่า การทำหน้าที่เป็นตัวกลางเชิงยุทธศาสตร์ (Strategic Linkage) ของสถาบันการศึกษาหรือหน่วยงานกลาง ช่วยลดช่องว่างและความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงตลาดสมัยใหม่ โดยการเชื่อมต่อเกษตรกรเข้ากับห่วงโซ่คุณค่าและคู่ค้าหลักโดยตรง ช่วยลดบทบาทของพ่อค้าคนกลางและช่วยเพิ่มส่วนแบ่งรายได้ที่เป็นธรรมให้แก่เกษตรกรรายย่อย (นิตยา เคหะบาล และคณะ, 2568) และจากข้อค้นพบที่แสดงถึงการประสานพลังร่วมกับทั้งภาคคณะสงฆ์ ปราชญ์ชาวบ้าน ภาครัฐ และเอกชน เพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาและประสานทรัพยากร สอดคล้องกับข้อเสนอของ ทิวกาน เหล่าลือชา และคณะ ที่ระบุว่า การแก้ไขปัญหาคือความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำจะประสบความสำเร็จได้ต้องอาศัยทั้งการบูรณาการความร่วมมือเชิงพื้นที่อย่างเข้มแข็ง เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายเข้าถึงทรัพยากรและนวัตกรรมได้ตลอดห่วงโซ่

คุณค่า ตั้งแต่การจัดการปัจจัยการผลิต (ต้นน้ำ) ไปจนถึงการเข้าถึงตลาดดิจิทัล (ปลายน้ำ) (ทิวากร เหล่าลือชา และคณะ, 2566) ทั้งนี้ การเชื่อมโยงระหว่างต้นน้ำและปลายน้ำดังกล่าวนี้ยังสะท้อนให้เห็นว่า การเสริมสร้าง การพึ่งพาตนเองตามหลัก “อัตตาหิ อัตโนนาโถ” และการพัฒนาทุนทางสังคมผ่านวิถีเกื้อกูล มีส่วนสำคัญต่อ การสร้างความเชื่อมั่นในการดำรงชีพและการตัดสินใจของเกษตรกร ส่งผลให้กลุ่มเป้าหมายเปิดรับการเรียนรู้เทคโนโลยี การวางแผนการผลิต และการเชื่อมโยงตลาดมากขึ้น ได้สอดคล้องกับแนวทางของ นิตยา เคหะบาล และคณะ ที่ชี้ให้เห็นว่าการยกระดับรายได้ของครัวเรือนยากจนจำเป็นต้องอาศัยทั้งการพัฒนาศักยภาพคน การสร้างเครือข่าย ความร่วมมือ และการเชื่อมโยงสู่ห่วงโซ่มูลค่าอย่างเป็นระบบ ดังนั้น วิถีเกื้อกูลจึงมิได้เป็นเพียงทุนทางวัฒนธรรม ของชุมชน หากแต่เป็นฐานรากสำคัญของการสร้างความไว้วางใจ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการรวมพลังทางสังคม ซึ่งเอื้อต่อการปรับตัวเข้าสู่ระบบตลาดสมัยใหม่และระบบเศรษฐกิจดิจิทัลได้ (นิตยา เคหะบาล และคณะ, 2568) นอกจากนี้ การใช้ตารางการผลิตและแผนปฏิทินเพาะปลูกเพื่อควบคุมผลผลิตให้สอดคล้องกับอุปสงค์ของตลาด ยังสอดคล้องกับแนวทางของ นนทนันท์ พลพันธ์และคณะ ที่เน้นย้ำเรื่องการส่งเสริมองค์ความรู้และเทคโนโลยี ในการยกระดับศักยภาพการผลิตให้สอดคล้องกับบริบทพื้นที่และกลไกตลาด ซึ่งช่วยสร้างโอกาสทางสังคมและ ทางเศรษฐกิจให้แก่ครัวเรือนยากจนอย่างยั่งยืน (นนทนันท์ พลพันธ์ และคณะ, 2567)

องค์ความรู้ใหม่

โมเดล “ธรรมเกษตรอินทรีย์ วิถีเกื้อกูล” เป็นโมเดลปฏิบัติการแก่น (OM) ที่ออกแบบเพื่อยกระดับศักยภาพ ของกลุ่มคนจน 40% ล่างในจังหวัดสุรินทร์ โดยบูรณาการ “คน, ระบบ, เครือข่าย” บนฐานทุนการดำรงชีพ อย่างยั่งยืน (SLF) ผ่านหลักธรรม “อัตตาหิ อัตโนนาโถ” และบันได 9 ขั้นสู่ความพอเพียง ร่วมกับการจัดการวิสาหกิจ เกษตรอินทรีย์และเทคโนโลยีที่เหมาะสม ภายใต้วิถีเกื้อกูลที่เชื่อมโยงคุณธรรม ทรัพยากร องค์ความรู้ และภาคี เครือข่าย จนนำไปสู่การเป็นผู้ประกอบการที่พึ่งพาตนเองและแบ่งปันผู้อื่นได้ องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ คือ วิถีเกื้อกูลในฐานะกลไกเชื่อมโยงทุนการดำรงชีพ 5 มิติ ได้แก่ ทุนมนุษย์ ทุนสังคม ทุนธรรมชาติ ทุนกายภาพ และทุนเศรษฐกิจ ให้เกิดการหนุนเสริมกันอย่างเป็นระบบ โดยพบว่า การพัฒนาคุณธรรมและจิตสำนึกตามหลัก พุทธธรรมเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญของการเสริมสร้างทุนมนุษย์ ก่อนเชื่อมโยงไปสู่การจัดการทรัพยากร การประยุกต์ใช้ เทคโนโลยีที่เหมาะสม การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต การสร้างมูลค่าเพิ่ม และการเชื่อมโยงตลาดผ่านเครือข่าย ความร่วมมือพหุภาคี นอกจากนี้ พบว่า การแก้ปัญหาความยากจนอย่างยั่งยืนมิได้เกิดจากการเพิ่มรายได้หรือ การสนับสนุนปัจจัยการผลิตเพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากกระบวนการพัฒนาที่เชื่อมโยงคุณธรรม การเสริมพลัง ความเข้าใจ ความคิดละเอียดรอบคอบ ความเป็นเจ้าของและความเป็นผู้ประกอบการ เข้าด้วยกันอย่างต่อเนื่อง จนเกิดการเปลี่ยนผ่านจากการอยู่รอด สู่ความพอเพียง ความยั่งยืน และความสามารถในการแข่งขัน อันเป็นองค์ ความรู้เชิงบูรณาการที่อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างการพัฒนาจิตใจ การจัดการทรัพยากร และการพัฒนาเศรษฐกิจ ฐานรากภายใต้กรอบการดำรงชีพออย่างยั่งยืนได้อย่างเป็นรูปธรรม ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 โมเดล “ธรรมเกษตรอินทรีย์ วิถีเกื้อกูล”

สรุปและข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นว่า โมเดล “ธรรมเกษตรอินทรีย์ วิถีเกื้อกูล” สามารถยกระดับศักยภาพของครัวเรือนยากจนผ่านการบูรณาการหลักธรรม “อัตตาหิ อัตโตนาโต” ร่วมกับบันได 9 ขั้นสู่ความพอเพียง บนฐานแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน โดยเชื่อมโยงการพัฒนาทุนมนุษย์ ทุนทางสังคม และทุนทรัพยากรเข้ากับการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมและเครือข่ายพหุภาคี ส่งผลให้ครัวเรือนเป้าหมายสามารถเพิ่มรายได้ ลดรายจ่าย และสร้างความมั่นคงทางอาหาร ควบคู่กับการฟื้นฟูระบบนิเวศดินและน้ำ ซึ่งสะท้อนการเสริมสร้างทุนทางธรรมชาติอันเป็นหนึ่งในฐานทุนสำคัญของกรอบแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (SLF) โดยการเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ของดิน การฟื้นฟูระบบน้ำ การลดการใช้สารเคมี และการสร้างระบบสำรองเมล็ดพันธุ์ในชุมชนเป็นกระบวนการที่ช่วยเสริมความมั่นคงของฐานทรัพยากรการผลิตและลดความเปราะบางของครัวเรือนในระยะยาว นำไปสู่การลดความเปราะบางทางเศรษฐกิจและการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืนภายใต้วิถีเกื้อกูลของชุมชน จากผลการวิจัย หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรปรับแนวทางการแก้ไขปัญหาความยากจนจากการมุ่งเน้นการเพิ่มผลผลิตเพียงอย่างเดียว ไปสู่การพัฒนาฐานคิดทุนมนุษย์ และศักยภาพการพึ่งพาตนเองของครัวเรือน โดยส่งเสริมการเข้าถึงเทคโนโลยีที่เหมาะสม เช่น ระบบพลังงานแสงอาทิตย์ ระบบจัดการน้ำ และนวัตกรรมเกษตรต้นทุนต่ำ ควบคู่กับการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ระดับชุมชนเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในพื้นที่ นอกจากนี้ ควรสนับสนุนการบูรณาการห่วงโซ่คุณค่าและเครือข่ายพหุภาคีเพื่อพัฒนาตลาดที่เป็นธรรมและเสริมอำนาจต่อช่องทางเศรษฐกิจของครัวเรือนยากจนทั้งนี้ ผลการวิจัยพบว่า พื้นที่เป้าหมายมีเงื่อนไขและข้อจำกัดที่แตกต่างกัน โดยตำบลละโว้วมีข้อจำกัดด้านการเข้าถึงองค์ความรู้ ทักษะการผลิต และการบริหารจัดการตลาด ขณะที่ตำบลตาเมียงมีความเข้มแข็งด้านทรัพยากรธรรมชาติและเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน แต่ยังเผชิญข้อจำกัดด้านการเชื่อมโยงตลาดและการจัดการทางเศรษฐกิจ ดังนั้น การนำโมเดล “ธรรมเกษตรอินทรีย์ วิถีเกื้อกูล” ไปประยุกต์ใช้จึงควรปรับสัดส่วนการพัฒนาทุนมนุษย์ ทุนทางสังคม และทุนทางธรรมชาติให้สอดคล้องกับบริบทของแต่ละพื้นที่ โดยมีใช้การดำเนินงานตามรูปแบบเดียวกันทั้งหมด สะท้อนให้เห็นว่าโมเดลดังกล่าวเป็นกระบวนการพัฒนาที่มีความยืดหยุ่น ให้สามารถปรับประยุกต์ตามศักยภาพ ปัญหา และเงื่อนไขของพื้นที่เพื่อให้เกิดประสิทธิผลในการลดความยากจนอย่างยั่งยืน สำหรับข้อเสนอแนะจากการวิจัย ได้แก่ 1) ควรส่งเสริมการแก้ไขปัญหาความยากจนโดยบูรณาการการพัฒนาทุนมนุษย์ ทุนสังคม และทุนทางธรรมชาติ ภายใต้กรอบ

การดำรงชีพอย่างยั่งยืนอย่างเป็นระบบ 2) ควรสนับสนุนการขยายผลกลไก “วิถีเกื้อกูล” ผ่านระบบพี่เลี้ยง ปราชญ์ชาวบ้าน ศูนย์เรียนรู้ และเครือข่ายพหุภาคี เพื่อเสริมสร้างการพึ่งพาตนเองและความเข้มแข็งของชุมชน และ 3) ควรจะส่งเสริมการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมร่วมกับการพัฒนาห่วงโซ่คุณค่าและตลาดที่เป็นธรรม เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต ลดต้นทุน และยกระดับคุณภาพชีวิตของครัวเรือนยากจนอย่างยั่งยืน และข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป คือ 1) ควรศึกษาการขยายผลและประยุกต์ใช้โมเดลในบริบทพื้นที่ที่หลากหลาย เพื่อวิเคราะห์เงื่อนไขและปัจจัยแห่งความสำเร็จของการลดความยากจนในแต่ละพื้นที่ 2) ควรมีการติดตามผลในระยะยาวเพื่อประเมินความยั่งยืนของผลลัพธ์ในมิติด้านเศรษฐกิจ สังคม และคุณภาพชีวิตของครัวเรือนเป้าหมาย และ 3) ควรศึกษาการพัฒนานวัตกรรมดิจิทัลเพื่อสนับสนุนการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชน การวางแผนการผลิตและการตลาด เพื่อยกระดับประสิทธิภาพการตัดสินใจทางเศรษฐกิจและเสริมสร้างความสามารถในการพึ่งพาตนเองของชุมชนฐานรากอย่างยั่งยืน

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณทุนสนับสนุนจากหน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการพัฒนาระดับพื้นที่ (บพท.) ปีงบประมาณ 2565 สำนักงานสภานโยบายการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติ กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม ภายใต้ โครงการวิจัยการพัฒนาโมเดลแก๊จน จังหวัดสุรินทร์ ด้วยแนวคิด “ธรรมเกษตรอินทรีย์วิถีเกื้อกูล” สู่การพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน สัญญาเลขที่ A14F650079

เอกสารอ้างอิง

- ขจรศักดิ์ วงศ์วิราช และคณะ. (2566). รูปแบบการแก้ปัญหาความยากจนแบบมุ่งเป้าพื้นที่ตำบลหัวเมือง อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง. วารสารสังคมศาสตร์และวัฒนธรรม, 7(12), 12-23.
- ทิวากร เหล่าลือชา และคณะ. (2566). การพัฒนาพื้นที่เชิงบูรณาการแบบร่วมมือเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำ กรณีศึกษาพื้นที่จังหวัดมุกดาหาร ระยะที่ 3. วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์, 8(2), 1169-1184.
- นนทนันท์ พลพันธ์ และคณะ. (2567). การพัฒนาโมเดลแก๊จนระดับพื้นที่เพื่อขจัดความยากจนและสร้างโอกาสทางสังคมในชนพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ จังหวัดร้อยเอ็ด. Journal of Roi Kaensarn Academi, 9(8), 51-68.
- นิตยา เคหะบาล และคณะ. (2568). นวัตกรรมการบริหารจัดการแปลงรวมเพื่อยกระดับเศรษฐกิจชุมชนด้วยโมเดลธุรกิจผักปลอดภัย. วารสารศิลปะและวัฒนธรรมกลุ่มแม่น้ำมูล, 14(3), 739-753.
- ปรมัตต์ โปตาพล และคณะ. (2568). การพัฒนาโมเดลแก๊จนเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนอย่างเบ็ดเสร็จและแม่นยำ กรณีศึกษา ตำบลดงครั้งน้อย อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด. วารสารศรีวันาลัยวิจัย, 15(2), 305-319.
- พงษ์ชาญ ณ ลำปาง และคณะ. (2565). การพัฒนาภาคีเครือข่ายด้วยนวัตกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนในจังหวัดสุรินทร์ แบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำ. ใน รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์.
- ละมัย ร่มเย็น และคณะ. (2568). การพัฒนาทักษะอาชีพและนวัตกรรมที่ใช้ชุมชนเป็นฐานเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนด้านรายได้: กรณีอำเภอโพธารามแก้ว จังหวัดสกลนคร. วารสารวิชาการ มทร.สุวรรณภูมิ (มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์), 10(1), 97-112.
- วันชัย ชูศรีสุข และธนรัฐ สะอาดเอี่ยม. (2568). พุทธกลีกรมธรรมชาติดกับการแก้ปัญหาความยากจนอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษาศูนย์กลีกรมธรรมชาติดำบลหนองบัวบาน อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์. วารสารพัฒนศึกษา, 1(1), 14-25.

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี. (2565). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566 - 2570). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 139 ตอนพิเศษ 258 ง หน้า 1 (1 ตุลาคม 2565).

DFID. (1999). Sustainable Livelihoods Guidance Sheets. London: Department for International Development.

Natarajan, N. et al. (2022). A sustainable livelihoods framework for the 21st century. World Development, 155, 105898. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2022.105898>